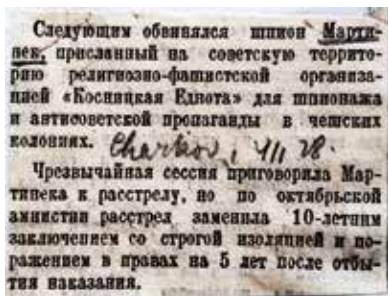

Pokračujeme v získávání dokumentů NKVD a KGB k československým občanům

Krátce po pádu Janukovyčovy vlády na Ukrajině v roce 2014 se do značné míry otevřely veřejnosti archivy bývalých sovětských bezpečnostních služeb. Ústav pro studium totalitních režimů se hned chopil příležitosti a vytipoval několik archivů (zejména v Užhorodě, Lvově a Kyjevě), ve kterých by se mohly nacházet materiály k československým občanům, a zahájil v nich výzkum.

Celý proces od sestavování neexistujících inventářů, analýzy dalších zastaralých archivních pomůcek a neutříděných archiválií přes studium spisů, jejich kopírování až po jejich rozbor a užití v odborných výstupech je velmi zdoluhavý. Přesto se podařilo do dnešních dnů získat spisy ke zhruba dvěma tisícovkám československých občanů postižených politickými represemi v SSSR či například celý fond k židovským uprchlíkům z nacisty okupované Evropy, kteří byli v průběhu války zatčeni a vězněni v SSSR. Získané materiály se objevily například v dokumentárním cyklu *Čechoslováci v Gulagu*, v článcích v revue *Paměť a dějiny*, v monografiích *Čechoslováci v Gulagu* a *Židé v Gulagu*, které vydal ÚSTR, ale i v médiích.

RGASPI vydal i výstřížek z dobového sovětského tisku informujícího v roce 1928 o trestu smrti, změněném později na 10 let vězení, který dostal Čech Jaroslav Martínek za protisovětskou propagandu v krajanských vesnicích
Foto: RGASPI

Historik ÚSTR Jan Dvořák pod dohledem V. I. Lenina kopíruje v archivu RGASPI dokumenty týkající se československých občanů
Foto: Adam Hradilek

Zároveň se daří vyhledávat a přebírat dokumenty příbuzným obětí sovětského režimu, kteří mnohdy po desetiletí nevěděli nic nebo měli jen kusé či nepotvrzené zprávy o jejich osudu. Podepsání dodatku ke smlouvě s Archivem Bezpečnostní služby Ukrajiny (GDA SBU) v září tohoto roku o sdílení dokumentů mezi ÚSTR, ABS a GDA SBU a vytvořením digita-

lizačního pracoviště ve Lvově, kam se budou z celé Ukrajiny svážet dokumenty týkající se Československa, otevřelo další etapu našeho výzkumu.

Letos v květnu byl rovněž zahájen výzkum dokumentů uložených v Ruském státním archivu společensko-politické historie (RGASPI), kde se nacházejí stovky spisů bývalé Kominterny vedených na čs. občany. Na

rozdíl od spisů uložených v archivu bezpečnostní služby Ruské federace (FSB) jsou relativně dostupné a je možné je většinou kopírovat (některé dokumenty či celé spisy kopírovat nelze, ostatní za poplatek cca 10 Kč za stránku). Kromě celé řady témat je v nich možné často nalézt zmínku o represí jednotlivých osob ze strany sovětské moci, či dokonce sledovat její průběh. Právě na osoby postižené politickými represemi se nyní soustředí výzkum ÚSTR v tomto archivu. V brzké budoucnosti doufáme v usnadnění přístupu k tematickým dokumentům i ve Státním archivu Ruské federace (GARF) či právě v archivu FSB.

Adam Hradilek

Spisy uložené v RGASPI na čs. občany a Čechy v SSSR a označené nápisem Československo

Foto: autor

Za vaši a naši svobodu 1968–2018

Ústav pro studium totalitních režimů se od svého vzniku snaží zdokumentovat protesty proti okupaci Československa armádami zemí Varšavské smlouvy v roce 1968 a uctít jejich aktéry. Ke čtyřicátému výročí okupace pozval ÚSTR ve spolupráci s Úřadem vlády ČR deset osob, které za solidaritu s okupovaným Československem zaplatily ztrátou zaměstnání, svobody či byly vyhnány z vlasti. Od té doby každým rokem zve ÚSTR ve spolupráci s Knihovnou Václava Havla v době výročí invaze jednoho takového člověka, kterého se podaří s pomocí zahraničních partnerů a archivů vypátrat. Od roku 2008 jsme tak mohli uspořádat množství veřejných besed s protestujícími, vydat řadu rozhovorů s nimi v historické revue *Paměť a dějiny* i knižně a přispět k desítkám článků a televizních či rozhlasových reportáží o jejich osudu.

K 50. výročí potlačení Pražského jara připravil ÚSTR celou řadu aktivit vyzdvihujících statečné činy protestujících a připomínajících jejich nelehký osud. Vzhledem k velkému zájmu o téma v zahraničí se díky spolupráci se zastupitelskými úřady a Českými centry podařilo uspořádat připomínkové akce kromě České republiky i v USA, Kanadě, Ruské federaci, na Ukrajině a na Slovensku. Jedná se zejména o putovní výstavu *Za vaši a naši svobodu 1968–2018* v několika jazykových mutacích. Jsou na ní představeny vybrané dokumenty, fotografie a autentická svědectví pamětníků, která ÚSTR zaznamenal v letech 2008–2018.

USA, Washington DC

Ve spolupráci s velvyslanectvím České republiky a Delegací Evropské unie v USA byla výstava již ve středu 4. dubna 2018 na dva měsíce otevřena v budově delegace v centru Washingtonu. Součástí zahájení byla diskuse s Pavlem Litvinovem, jedním z účastníků protestu proti okupaci Československa na moskevském Rudém náměstí v roce 1968, který od poloviny 70. let žije v New Yorku. V říjnu výstava poputuje do kanadského Toronta, v prosinci do Miami.

Česká republika, Praha

V době výročí okupace přijeli do Prahy v rámci připomínkových akcí

účastníci protestů Pavel Litvinov, Taťána Bajevová, Viktor Fajnberg, Aldis Cilinskis, Elijah Rips, Ágnes Hellerová, Joanna Helander-Koszyková, Mustafa Džemilev, ale i jejich příbuzní či například syn Natalie Gorbaněvské Jaroslav. Díky spolupráci s Knihovnou Václava Havla, Skautským institutem a finančnímu příspěví Magistrátu Hlavního města Prahy se podařilo pro hosty připravit pestrý program.

V pondělí 20. srpna byla výstava zahájena ve Skautském institutu na Staroměstském náměstí v Praze. Odtud poputuje do Bratislavy, v následujících měsících bude k vidění v dalších českých městech.

V den výročí invaze, 21. srpna, se uskutečnila v Knihovně Václava Havla beseda tří významných myslitelů a hybridů událostí konce 60. let, Ágnes Hellerové, Pavla Litvinova a Mustafy Džemileva, kteří zároveň veřejně vystoupili proti okupaci Československa. Tématem besedy moderované novinářem Josefem Pazdroukem bylo srovnání společenských změn v roce 1968 a 2018 zejména v Rusku, Maďarsku, na Ukrajině, ale i v USA.

Ve Veletržním paláci v Holešovicích provedl Josef Koudelka 22. srpna část

hostů výstavou svých světoznámých fotografií a moderní audiovizuální instalací.

Ten samý den ve večerních hodinách uvedlo Divadlo Continuo v pražském divadle La Fabrika speciální letní představení díla *Poledne*, vycházejícího ze stejnojmenné knihy Natalie Gorbaněvské. Tématem je protest na Rudém náměstí a další osudy jeho účastníků. Vyprodané představení zhlédli i všichni tři žijící účastníci demonstrace, kteří se po jeho skončení zapojili do diskuse.

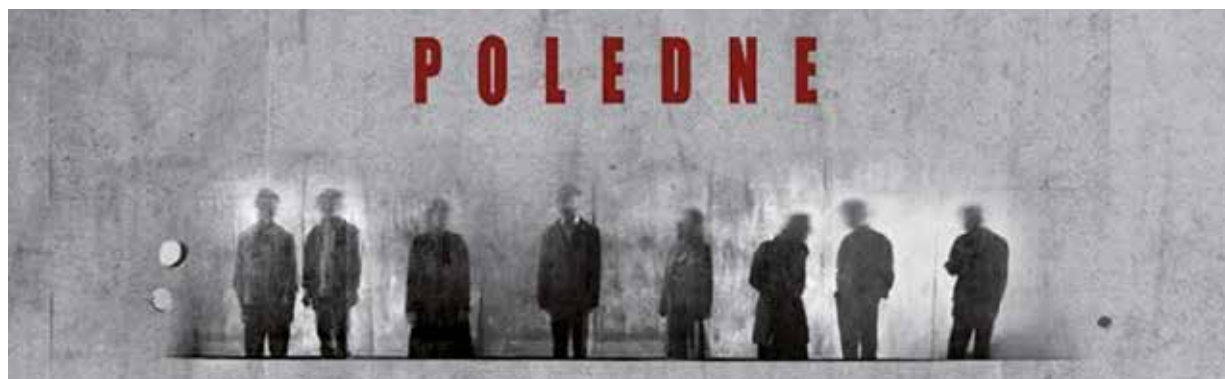
Pavel Litvinov se v Národní galerii vítá s fotografem Josefem Koudelkou

Foto: Přemysl Fialka

Zahájení výstavy v budově Delegace Evropské unie v USA, Washington. Vpravo Mustafa Džemilev před výstavním panelem věnovaným jeho protestu a dalšímu osudu, Skautský institut v Praze.

Foto: Adam Hradilek, Anna Macourková

Příbuzní účastníků demonstrace na Rudém náměstí s Pavlem Litvinovem (uprostřed)

Foto: Adam Hradilek

Ruská federace, Moskva

V pátek 24. srpna 2018, v předvečer 50. výročí protestu „osmi statečných“ na moskevském Rudém náměstí, byla výstava otevřena v Sacharovově centru. Kromě jejích tvůrců z řad zaměstnanců ÚSTR vystoupili na vernisáži ředitel Sacharovova centra Sergej Lukaševský, vedoucí politického úseku velvyslanectví ČR v Moskvě Petr Kroužek a Pavel Litvinov, jeden ze „statečných“. Zahájení se zúčastnili i příbuzní dalších účastníků protestu. Výstava by měla dále putovat do Permu a Petrohradu.

Dne 25. srpna se sešli zástupci ÚSTR s Pavlem Litvinovem, příbuznými a přáteli dalších účastníků moskevské demonstrace ze srpna 1968 v místě protestu zvaném Lobnoje mesto na Rudém náměstí. Přes probíhající festival hudebních souborů ruských bezpečnostních složek a oplocení areálu se podařilo na místě položit květiny a zavzpomínat na nežijící účastníky. Během pietního aktu byli zadrženi Sergej Šarov-Delone, synovec účastníka protestu v roce

1968 Vadima Delona, liberální politik Leonid Gozman a Anna Krasovická, vnučka Natalie Gorbaněvské, další účastnice demonstrace.

Dne 26. srpna položili zástupci ÚSTR spolu s příbuznými a přáteli protestujících na moskevských hřbitovech květiny u hrobů Larisy Bogorazové a Konstantina Babického. Ostatní zemřelí účastníci protestu jsou pochováni ve Francii a USA, kde strávili léta života v exilu.

Kyjev, Ukrajina

Dne 13. září byla výstava *Za Vaši a naši svobodu 1968-2018* otevřena v Kyjevě. Na rozdíl od ostatních mutací byla vytištěna na velkoformátové panely v exteriéru – na hlavním kyjevském náměstí Svobody, tzv. Majdanu. Ukrajinští historici ji doplnili o další případy protestů, objevené v nedávno odtajněných archivech KGB.

Adam Hradilek

Poledne Divadla Continuo

Divadlo Continuo se tématům z minulosti věnovalo již v několika předchozích inscenacích. Představení *Oběť* (2009) přináší sugestivní výpověď na téma holocaustu, jež se postupně z očekávaného pamětnického vyprávění oběti posouvá do svědectví pachatele. Divák byl postaven před těžké rozhodnutí, jestli má i zde využít empatický přístup. Vzniká zajímavé etické dilema.

Podobný přístup vtažení diváka do děje využívá i adaptace knihy *Poledne* Natalie Gorbaněvské, jež měla premiéru v březnu tohoto roku. Na konci srpna se představení stalo součástí připomínání padesáti let, která uplynula od protestů proti okupaci

Československa na moskevském Rudém náměstí.

Zobrazení samotného protestu předchází hlavní části inscenace. Dříve než jsou diváci vpuštěni do sálu, zažijí performanci evokující praktiky totalitního režimu, která se však odehrává mimo prostor a čas. Mají tak v hlavě expresivní zážitek, jež má korespondovat s tématem represe, pachatelů, obětí a přihlížejících, a svým způsobem dostávají možnost stát se aktéry příběhu. Samotné představení se již odehrává v klasickém rozdělení na jeviště a hlediště a je naopak zcela zřejmé, v jakém čase se nacházíme, a postupně vyjde najevo i to, jaké historické postavy sledujeme.

Základním inscenačním postupem je taneční gesto, jež má vystihnout některé momenty příběhu osmi statečných z Rudého náměstí, kteří zde protestovali. Tvůrci z Continua příběh nevyprávějí do detailů, vybírají spíše emotivní momenty, jež zpracovávají často beze slov nebo za pomoci expresivní recitace. Přestože tvůrci pro zpracování příběhu zvolili převážně taneční formu, jsou sdělení jednotlivých scén vcelku přímočará. Právě zde vidím problém jinak působivé inscenace. Nejde snad ani tak o historickou přesnost zobrazení, ale spíše o limity zvoleného způsobu výpovědi. Divák si stále není jistý, zda sleduje obrazy ze života hlavních postav,

nebo současný komentář k tématu. Oba přístupy jsou zcela legitimní, inscenace se však pohybuje v nejistém prostoru mezi nimi. Jsou postavy odrazem historických osobností, které dokonce sedí v hledišti, nebo herci zachycují spíše abstraktnější principy?

Je zajímavé sledovat, co z příběhu si tvůrci vybrali jako podstatné, jaké momenty zdůrazňují. Velká pozornost a energie se věnuje zprostředkování prožitků z psychiatrické léčby, kterou byli někteří z protestujících nuceni podstoupit a která tak byla zneužita jako represivní nástroj. Význam tohoto tématu pro inscenační

tým je zřejmý i z uměleckého objektu vystaveného v prostorách divadla. Evokuje léčebnu a přináší základní informace zasazující inscenaci do historického kontextu. Z mého pohledu se právě v těchto částech tvůrci dotýkají mezi zvoleného divadelního jazyka. Divákovi se pak vtírá spíše otázka, do jaké míry lze takovou zkušenost (nucené podstoupení a zneužití léčby) vyjádřit divadelními prostředky. Představení se mi zdálo silnější v momentech, které zachycovaly rovinu propagandy, k níž byly ztvárněny postavy zneužity, nebo některé chvíle osobních dilemat. Z představení jsem si tak odnesl

multimediální zážitek (zajímavá hudební rovina a scéna) a několik otázek, u nichž si nejsem jist, jestli korespondují se záměry tvůrců.

Silnou chvílí večera bylo závěrečné setkání tvůrců, diváků a odvážných lidí, kteří v roce 1968 protestovali proti okupaci Československa (včetně tří z Moskvy, jejichž příběh jsme v představení sledovali). Zřejmě každého, kdo se profesně zabývá minulostí, ať již jako umělec nebo badatel, napadlo, jestli naše aktivita a možnosti médií, s nimiž pracujeme, odpovídají aktivitě lidí, kteří se v roce 1968 hlasitě ozvali.

Čeněk Pýcha

Po vystoupení v La Fabrice pozvali herci divadla Continuo Pavla Litvinova, Viktora Fajnberga a Taťanu Bajevovou na jeviště

Foto: Joanna Helander

Záhřebská konference u příležitosti 70. výročí roztržky mezi Stalinem a Titem

V letošním osmičkovém roce v českém prostředí asi poněkud zapadlo výročí události, která měla mimo jiné významný dopad i na dění v tehdejší Československu. Dne 28. června

jsem si připomněli 70 let od zveřejnění rezoluce Informačního byra komunistických stran (tzv. Informbyra) o situaci v Komunistické straně Jugoslávie. Účelově pokřivená kritika

a obžaloba Titova vedení ostatními členskými stranami měla za následek nejen vyobcování Jugoslávie ze sovětského bloku, ale také vážné implikace pro ostatní státy v sově-

ské zájmové sféře: definitivní obrat od tzv. národních cest k socialismu, závaznost sovětského vzoru včetně kolektivizace zemědělství, upevnění sovětské kontroly nad jeho satelity, kampaň proti vnitřním nepřátelům, údajným imperialistickým špiónům a agentům, která vedla k sérii vykonstruovaných monstrprocesů s vysokými stranickými funkcionáři. Boj proti „Titově klíče“ a jejím údajným agentům byl výrazným projevem poslední fáze stalinismu, která formovala komunistické diktatury ve východní Evropě. Naopak pro Jugoslávii bylo nedobrovolné opuštění „tábora míru a demokracie“ podnětem k hledání alternativních cest, které počátkem 50. let vedlo jugoslávské komunisty k deklarování specifického, tzv. samosprávného socialismu. Ten byl přes trvajících neotřesitelnou moc komunistické strany a autoritativní povahu režimu přeci jen v řadě ohledů mírnější a v mnoha oblastech svobodnější. S významnou podporou Západu dokázala Jugoslávie sovětský tlak ustát a uhájit svou nezávislost. Jugoslávský vůdce Tito poté zdatnou diplomacií vybudoval pro svou zemi samostatné postavení mezi mocenskými bloky a od druhé poloviny 50. let zaujal rovněž důležité místo v tzv. hnutí nezávislých, které Jugoslávie tvořila společně s Indií, Egyptem a mnoha dalšími státy postkoloniálního světa. Titova Jugoslávie se díky „roztržce se Stalinem“ stala pro následující čtyři desetiletí celosvětově respektovanou zemí, ke které mnozí občané východoevropských států náležejících k sovětskému bloku vzhlíželi s uznáním i obdivem. Rok 1948 tak v Jugoslávii patřil společně s význačnými bitvami partyzánů za druhé světové války a se dvěma partyzánskými parlamenty v letech 1942 a 1943 k momentům, na nichž socialistická Jugoslávie vybudovala svůj zakladatelský mýtus. „Historické NE Stalinovi“ představovalo jeden ze základních sloupů Titova socialistického státu. Zánik Jugoslávie v krvavých válkách na počátku 90. let však její historickou úlohu výrazně zpochybnil a tím zrelativizoval i vý-

znam s ní spojených dějinných milníků. V převládajícím paušalizujícím odporu vůči komunistické minulosti zanikaly rozdíly mezi režimy sovětského typu a režimem titoistickým, který řada chorvatských, srbských i slovinských historiků v 90. letech nahlížela – podobně jako jejich kolegové v ostatních postkomunistických zemích – především prizmatem represí a spáchaného bezpráví. Ostatně připomínka počátku roztržky Tita se

Stalinem není ani dnes ve veřejném prostoru postjugoslávských zemí nijak zvlášť přítomná. Politici a do značné míry i média přenechávají toto téma spíše historikům.

Bez emocí, stranou pozornosti velkých médií, tak proběhla ve dnech 28.–30. června v Záhřebu mezinárodní konference *The Tito - Stalin Split. 70 Years After* pořádaná filozofickou fakultou záhřebské univerzity za spoluúčasti lublaňské filozofické fakulty. Iniciátory a hlavními organizátory byli dva přední chorvatští historici střední a mladší generace Tvrtko Jakovina a Martin Previšić. První z nich je známý odborník na dějiny studené války, přičemž se zabývá zejména mezinárodní úlohou Titovy Jugoslávie. Druhý jmenovaný pod vedením známého chorvatsko-

-amerického historika Iva Banace napsal průkopnickou, na primárních pramenech založenou práci o koncentračním táboře Goli otok, který byl v době roztržky zbudován na nehostinném jadranském ostrově pro skutečné či domnělé stoupence Sovětského svazu, tzv. informbyrovce, a představuje tak temnou stránku tehdejšího jugoslávského úspěchu.

Pořadatelé se snažili konferenci vtisknout na jedné straně věcný odborný, na straně druhé reprezentativní a prestižní charakter vrcholné mezinárodní vědecké události. Konference tak měla relativně nízký počet účastníků, které organizátoři sami vybrali jako tzv. invited speakers. Tím se – možná bohužel – akce předem uzavřela dalším případným zájemcům, zvláště z okruhu nejmladších historiků.

Kromě domácích zástupců byli přítomni spoluorganizátoři ze Slovinska, ale také bělehradští historici, s nimiž T. Jakovina i M. Previšić živě spolupracují. Pozvání přijali i badatelé z Itálie, USA, Ruska, Německa, Rakouska, Maďarska, Dánska a Česka. Výběr účastníků reflektoval výsledky bádání za posledních několik let. Organizátoři pozvali hlavně autory nových monografií pojednávajících různé, mnohdy zcela nové aspekty sovětsko-jugoslávské roztržky, které jejich tvůrci zpracovali na základě postupně zpřístupňovaných archivních dokumentů a jiných pramenů. Program konference tak ukázal, že toto téma i bez společenské a politické objednávky vzbuzuje mezi historiky značný zájem. Podněcuje totiž důležité otázky dějin Jugoslávie, sovětského bloku, mezinárodního komunismu nebo studené války.

Roztržka byla historiky tradičně vykládána v rovině osobního vztahu mezi sovětským a jugoslávským vůdcem jako dvěma silnými charismatickými osobnostmi. Tímto směrem své vystoupení zaměřil Ivo Goldstein, autor nejnovějšího Titova životopisu. Tento přední chorvatský historik je významnou vědeckou osobností, která s velkou statečností hájí politicky a společensky nepopulární

stanoviska, a čelí proto často agresivním mediálním útokům. Týká se to jak jeho hodnocení některých aspektů éry socialistické Jugoslávie, tak zejména poukazování na genocidní povahu ustašovského režimu v období druhé světové války, jehož zločiny bývají dnes v Chorvatsku relativizovány.

Několik příspěvků bylo věnováno otázkám zahraničně politických konsekvencí roztržky. Peter Ruggenthaler z univerzity ve Štýrském Hradci se zabýval širšími souvislostmi sovětské zahraniční politiky v letech 1945–1953, zejména neutralitou v sovětských koncepcích. Petar Dragišić z bělehradského ústavu soudobých dějin hovořil o vlivu rezoluce Informbyra na Titovu regionální ambice. O něco vzdálenější souvislost s tématem konference měl příspěvek o Titově přístupu k německé otázce v letech 1968–1975 Janine-Marie Calic, mnichovské profesorky a autorky nejnovější německé syntézy dějin Jugoslávie. Ruskou historiografii na tomto setkání zastupoval Andrej Jedemskij z moskevského Institutu za slavjanověděni, který na základě dokumentů ze sovětských archivů publikuje práce o sovětsko-jugoslávských vztazích v 50. letech. Své vystoupení o sovětské informační strategii proti Jugoslávii v době roztržky a v několika následujících letech věnoval převážně shrnutí dosavadního stavu bádání a stavu pramenné základny.

Na poznatcích z ruských archivů byla založena také prezentace německého historika Klause Buchenaua z řezenské univerzity o poměru Moskvy a Bělehradu v rovině vztahů pravoslavných církví. Zatímco po roce 1945 oba režimy využívaly (před válkou komunisty odmítané!) tradice slovanské a zvláště pak rusko-srbské pravoslavné vzájemnosti, po roce 1948 byly na tomto základě budované svazky opět zpřetrhány. Oběti konfliktu se paradoxně stali mimo jiné i mnozí příslušníci tzv. bílé ruské emigrace v Jugoslávii, perzekvovaní Titovým režimem jako nespolehlivé nebo domněle nepřátelské živly, a to

pro své napojení na Sovětský svaz. Po ukončení roztržky se z obou stran v normalizaci vztahů opět angažovaly i pravoslavné církve, přestože jejich představitelé – jak ukazují zejména ruské dokumenty – rozlišovali důsledně mezi „přátelskými národy“ a jejich záporně nebo zdrženlivě hodnocenými vůdci.

Vnitropolitické dopady roztržky se na konferenci řešily zejména v souvislosti s domácí „anti-informbyrovskou“ kampaní (Titův režim neútočil zprvu přímo na SSSR a Stalina, ale zástupně právě na Informbyro jakožto původce nepřátelské kampaně) a pronásledováním vnitřní opozice, tzv. informbyrovců. Ze slovinské perspektivy téma pojednávali slovinští historici Aleš Gabrič a Božo Repe, kteří přednesli své již dříve publikované závěry o relativně malém významu „informbyrovské“ opozice ve Slovinsku ve srovnání s jinými jugoslávskými regiony. Aleš Gabrič (který již několikrát vystoupil na konferencích uspořádaných ÚSTR) uvedl, že ze sympatií k Sovětskému svazu byli ve Slovinsku podezříváni hlavně příslušníci inteligence, přičemž důvody jejich represe mnohdy vězely již ve vnitrostranických frakčních bojích v meziválečném období. Oproti tomu širší slovinská (katolická, převážně rolnická) populace, podle obou historiků nedotčená – na rozdíl od jiných regionů Jugoslávie – rusofilskými sentimenty, zůstávala pasivní nebo vůči Titovu režimu loajální. Bojan Balkovec detailně rozebral zápisy ze schůzí lokálních slovinských stranických organizací, které v souladu se stalinistickou praxí aklamačně vítaly opatření proti „zrádcům“ (prosovětsky orientovaným komunistům) a žádaly jejich nejpřísnější potrestání. Darja Kerec rozvedla téma slovinského poměru k Sovětskému svazu, respektive Rusku na příkladu Prekmurje, regionu při hranicích s Maďarskem, který jako jediné slovinské území osvobodila v roce 1945 Rudá armáda. V době roztržky byla ze zdejšího, po válce postaveného pomníku ruďoarmějcům odstraněna bronzová

plaketa se Stalinovým portrétem. I po urovnání vztahů tento pomník budil emoce a byl vnímán jako politicky ožehavý. Po roce 1991 – podobně jako pomníky domácím partyzánům – zcela zpusťl a byl nechán napospas lidové tvořivosti, nicméně nedávno prošel kompletní rekonstrukcí.

Vedle zmíněných slovinských témat zazněl k vnitrojugoslávskému dění příspěvek srbského historika Dragomira Bondžiče o reakcích na rezoluci Informbyra a následných čistkách namířených proti studentům i pedagogům na bělehradské univerzitě. Činnost represivního aparátu vůči odpůrcům Tita v exilu analyzoval Christian Axboe Nielsen. Tento dánský historik přednášející na univerzitě v Aarhusu se v posledních letech soustavně věnuje právě jugoslávské státní bezpečnosti. Pro českého čtenáře může být zajímavé, že tento mezinárodně respektovaný badatel své poznatky velice aktivně využívá ve spolupráci s orgány spravedlnosti. Svědčil v nedávném mediálně vysoce sledovaném mnichovském procesu se dvěma příslušníky jugoslávské tajné policie, kteří v osmdesátých letech nařídili likvidaci chorvatského nacionalistického emigranta. Na celé záležitosti je poněkud pikantní, že oba doživotně odsouzení zpravodajští důstojníci byli do Německa chorvatskou stranou vydáni až po dlouholetých obstrukcích. V době chorvatského boje za nezávislost totiž věrně sloužili jako vysocí důstojníci chorvatské tajné služby v informační válce proti Bělehradu. Ch. A. Nielsen spolupracoval také s haagským Mezinárodním trestním tribunálem pro bývalou Jugoslávii a vystupoval jako zpravodaj například v procesu s Radovanem Karadžićem.

Protititovskou opozicí v exilu, tzv. informbyrovskou emigrací, se poté zabývali jednak autor této zprávy, jednak Péter Vukman z univerzity v maďarském Segedině (Széged). Naše znalosti o činnosti a životě jugoslávských prosovětských exilových aktivistů tento maďarský historik rozšířil o poznatky z maďarských archivů. Na téma související s vý-

vojem v zemích sovětského bloku navázal Američan David Tompkins, který srovnával důsledky roztržky a protijugoslávskou kampaň v Polsku a ve východním Německu. Jeho krajan John P. Kraljic sledoval dopad konfliktu na jihoslovanské komunity ve Spojených státech, kterým ve 40. letech dominovaly levicově orientované organizace. Za jeden z vrcholů konference lze označit prezentaci profesora boloňské univerzity Stefana Bianchiniho, který s mimořádnou rétorickou dovedností hovořil o krizi, již spor Stalina a Tita vyvolal v italské komunistické straně.

Řada důležitých aspektů roztržky jistě tentokrát zůstala stranou. Konference však neměla ambici důsledně pokrýt všechna relevantní témata, ale právě reflektovat stávající poznání a především výzkum posledních let. Mnoho nového je známo o systému a rozsahu represe stoupenců Sovětského svazu, o protititovské emigraci v zemích sovětského bloku i o dílčích otázkách zahraničně politických souvislostí roztržky. Relativně málo probádané však zůstávají například její přímé dopady na země sovětského bloku. Takto zaměřený výzkum ostatně dosud schází i v případě Československa. Vyloučení Jugoslávie provázelo formování sovětského bloku, ale zároveň představovalo i jeho první krizi. Sborník v anglickém jazyce, jehož vydání organizátoři plánují, může být vodítkem pro další směr bádání.

Závěrečný den konference pořadatelé věnovali návštěvě bývalého koncentračního tábora na Golém otoku. Tábor byl zřízen na extrémně nehostinném kamenitém ostrově bez vegetace (odtud jeho jméno Goli otok - Lisý ostrov), který je navíc v zimních měsících vystaven prudkému chladnému větru vanoucímu z pevninského pohoří Velebit. Vězni byli v táboře podřízeni zvrácenému systému převýchovy, který si pod dozorem strážců museli řídit sami.

Bývalý koncentrační tábor na Golém otoku

Foto: autor

Účelem bylo vězně zlomit a donutit ho, aby se podílel na trýznění a ponižování ostatních. Po uzavření tábora pro informbyrovce ve druhé polovině 50. let bylo na ostrově zřízeno vězení pro mladistvé kriminální delikventy. Od konce 80. let byl ostrov opuštěn a někdejší objekty z prvního i druhého období ponechány svému osudu. I přes všudypřítomnou kulisu tmavě

modrého moře působí chátrající stavby v kamenitém terénu skličujícím dojmem. Na polozřícených zdech občas můžeme rozeznat červenou barvu politických sloganů. V poslední době se Goli otok stává cílem turistických výletů z přilehlých jadranských letovisek, a tak není obtížné jej během letní sezony navštívit.

Ondřej Vojtěchovský

Odhalení pamětní desky v Berouně

Dne 27. června 2018 Církev československá husitská společně s Českobratrskou církví evangelickou uspořádala v Berouně ojedinělé ekumenické setkání, při kterém byla slavnostně odhalena společná pamětní deska farářům Církvě československé husitské Ladislavu Královi a Českobratrské církve evangelické Jaromíru Klimeckému. Odhalení skleněné desky na evangelické modlitebně se ujala Králova dcera Marta Kadečková a Klimeckého vnuk Jaromír, který je již třetí generací Jaromírů v rodině. Přítomni byli i další členové obou farářských rodin z celých Čech, věřící obou církví z Berouna, Rokycan, Příbrami, Prahy či Rudné.

Slavnostním shromážděním provázal iniciátor myšlenky odhalení ekumenické pamětní desky, evangelický farář Mikuláš Vymětal. Za ČČSH pronesl modlitbu patriarcha Tomáš Butta, za ČCE shromáždění oslovil zástupce pražského seniorátu Tomáš Fendrych. Biblickým slovem přispěl berounský farář Jaroslav Mencl, význam 27. června shromáždění připomněl další z iniciátorů setkání, historik Martin Jindra (text otiskujeme na další straně), jenž přítomné rovněž pozval na vernisáž výstavy *Církev československá husitská v protinacistickém odboji*. Původních patnáct panelů bylo pro tento den doplněno o tři nové, zachycující životní peripetie obou duchovních. Již v prostorách modlitebny zazpíval pěvecký sbor Bonbon písně Karla Hašlera a divadelní skupina T.E.S.C.O. přiblížila účastníkům příhody a vzpomínky obou farářů, které na plátně doprovázely dobové fotografie. Na závěr byla představena brožura přibližující osudy Jaromíra Klimeckého a Ladislava Krále, jejímiž autory jsou Mikuláš Vymětal a Martin Jindra. Rozloučili jsme se písní *Radujme se vždy společně* a Áronským požehnáním.

Děkujeme všem, kteří našli chuť přispět radou i skutkem či přijeli do Berouna, aby s námi vytvořili živé společenství.

Účastníci setkání před pamětní deskou

Foto: archiv Martina Jindry

Farář Církvě československé husitské **Ladislav Král** (1902–1970) byl řadu let z politických důvodů vězněn nacistickým i komunistickým režimem. Obě zatčení prožil jako farář v Berouně. Zde ho nejprve v září 1943 zatklo Gestapo a po únoru 1948 si pro něho do Berouna přijela i Státní bezpečnost. Po prvním zatčení v době nacistické okupace prošel terezínskou Malou pevností a koncentračním táborem v Dachau, odkud byl propuštěn v červenci 1944. Farářskou službu v Berouně mohl opět začít vykonávat až po osvobození Československa v roce 1945. Po pěti letech byl v květnu 1950 z politických důvodů zatčen znovu a posléze odsouzen ke 14 letům těžkého žaláře. I přes špatný zdravotní stav – jeho rodině nikdy nevymizí z paměti okamžik, kdy ho při jedné z návštěv po prodělané mozkové mrtvici přinesli nemluvícího a částečně ochrnutého na nosítkách – se Ladislav Král dočkal podmíněného propuštění až 4. září 1957. Nadále však byl v rámci kategorie tzv. bývalých lidí sledován

Státní bezpečností. Kněžská služba mu byla zapovězena, uplatnění našel pouze v dělnických povoláních. Ladislav Král zemřel v necelých 68 letech 30. července 1970. Pro své postoje prožil značnou část života ve vězení nebo pod dohledem represivních orgánů totalitní moci.

Rovněž farář Českobratrské církve evangelické **Jaromír Klimecký** (1911–1979) se v několika odbojových skupinách na Berounsku a Rokycansku zapojil do protihitlerovské rezistence. Po opakovaných výsledcích na Gestapu byl raději na konci roku 1940 přeložen z Berouna do Rokycan. Tam pokračoval v pomoci politickým vězňům a jejich rodinám, z kazatelny povzbuzoval věřící. Mezi jeho blízké spolupracovníky patřil diakon Josef Slabý, který byl za protinacistickou činnost popraven v Drážďanech. Odcházel se slovy: *Umírám se vzpomínkou na Vás doma, se slovem Božím na rtech, v důvěře, že přijdu k Němu. Snažil jsem se být věrný sluha Boží i dobrý člověk.*

Martin Jindra a Mikuláš Vymětal

Vlož na Hospodina břímě své a on Ti pomůže

Pěkný den, milí přátelé, na úvod bych chtěl připomenout, že právě dne 27. června si po celé České republice připomínáme smutné výročí popravy JUDr. Milady Horákové, která se pro svoji mimořádnou odvahu stala symbolem odporu proti totalitní moci a nacistické a komunistické zvlůli. Každý, kdo se ponoří do dopisů, které v posledních dnech života napsala z vězení svým nejbližším a přátelům, je konfrontován s jejím vnitřním pokojem a neotřesitelnou vírou. Milada Horáková dotýkající se smrti pokorně vešla do ticha.

Oba totalitní režimy 20. století chytaly v Československu do svých chapadel v prvním sledu osobnosti vnitřně svobodné a pevné, s ukotveným demokratickým názorem a neotupeným svědomím. Mezi takové patřili i berounští faráři Ladislav Král a Jaromír Klimecký.

Komunistický režim se systematicky snažil o potlačení jakékoli památky na takzvané nepohodlné hrdiny, ať už to byli například parašutisté vyslaní z Velké Británie a jejich spolupracovníci nebo kněží, kteří se rovněž zapojili do protinacistického odboje. Jak víme, komunistický režim rodinám popravených politických vězňů záměrně odmítal vydávat ostatky jejich blízkých. Nejenže tak chtěl zamezit mučednictví jako nejvyššímu stupni svědectví, ale současně nastartovat proces zapomenutí. A proto jsme se tady dnes sešli, abychom nezapomněli na dva statečné duchovní, kteří nezůstali lhotejní vůči zlu šířícímu se ve společnosti, a abychom se ve zdravém slova smyslu napojili na jejich veskrze kristovské uvažování a počínání.

Oživlá paměť nás vrací k podstatným věcem, které se nám často překrývají běžnými starostmi, a tím nám pomáhá orientovat se v přítomnosti. A tak nám všem, milí přátelé, přeji, abychom měli odvahu k mluvení i naslouchání. A snad nám i připravená výstava připomene, že lhotejnosti a lhotejným vděčí tyrani za to, že se drží. Právě těmito slovy posiloval věřící československý farář Jaroslav Bendl po atentátu na Reinharda Heydricha ze sázavské kazatelny. Svá slova po Husově vzoru dosvědčil životní obětí, když byl v pouhých třiceti letech zavražděn v Osvětimi-Březince.

Milí přátelé, někdy dnes mezi námi křesťany postrádám určitou odevzdanost do rukou Hospodinových. Jak je psáno v 1. listu Petrově: *Všechnu svou starost vložte na něj, neboť mu na vás záleží.* Za všední realitu do jakési Boží odevzdanosti pronikl během nacistického věznění sekretář Akademické YMCY Jaroslav Šimsa, a tak mi dovoluňte na závěr zmínit část jedné z jeho modliteb: *Pane Bože, Otče náš nebeský, postavil jsi mě do těchto těžkých poměrů a chceš, abych všechny nesnáze překonal a věřil v Tvou spravedlnost až do konce. Děkuji Ti za tuto zkoušku a za to, že teprve zde jsem si plně uvědomil, že nic nemůže mne odtrhnout od Tvé lásky. Ani hloubka moří, ani výška hor, ani smrt, ani zloba lidí, ani žalární mříže a sítě. Zažeň, Pane, ode mne jakýkoli strach, upevni mou víru, dej mi sílu k věrnosti a bdělosti...*

Martin Jindra

Fikce a vyprávění ve výuce dějepisu

Ve dnech 30.–31. srpna 2018 proběhl již desátý ročník letní školy pro učitele, pořádané Oddělením vzdělávání Ústavu pro studium totalitních režimů, tentokrát na téma *Historie a fikce: Vyprávění ve výuce o minulosti*. Dlouhodobým záměrem pracovníků tohoto oddělení je diskutovat s učiteli o nových trendech ve vzdělávání a společně vyvíjet nové efektivní metody ve výuce moderních dějin a v dalších společenskovedních předmětech, jako jsou občanská výchova, český jazyk a další. Hlavní otázkou letošní letní školy bylo, zda, jak a nakolik patří do výuky dějepisu fikce, jak ji případně odlišit od přísné faktografie a zda je to možné či potřebné.

Programovou páteř letní školy tvořily čtyři stěžejní kategorie: historie a paměť – autenticita – perspektiva – popkultura. Všechny pojmy v sobě shrnují proměnu, ke které dochází

v souvislosti s nástupem nových komunikačních technologií a nových médií v zobrazování minulosti. Moderní komunikační prostředky, jako jsou například sociální média, a nové technologie jako počítačové hry, digitální fotografie a video s sebou přinášejí výrazně nové možnosti vyprávění a s tím i neobvyklé a mnohdy přelomové způsoby zachycení minulosti. Prostřednictvím fotografie, videohry nebo jiného digitálního záznamu vystupuje minulost jinak než v klasické historiografii – autorita historika a objektivita historiografického pojetí minulosti v nich ustupují do pozadí ve prospěch autenticity. Minulost nabývá podobu vzpomínky zachycené z určité perspektivy. Do popředí vystupuje prožitek, autentičnost, síla okamžiku. To, zda je nějaký obraz minulosti faktograficky správný, nerozhoduje o kvalitě záznamu, případně to pozbývá na významu.

Konkrétní podoby toho, jak nové technologie minulost vystihují a zob-

razují, si účastníci, jimiž byli vedle učitelů také pracovníci jiných vzdělávacích institucí (muzeí, galerií aj.), vyzkoušeli v množství workshopů, například na workshopu o proměnách způsobu zachycení dopadu mnichovské dohody na českou společnost v českém filmu od 50. let do současnosti. Účastníci workshopu diskutovali nejenom o odlišných perspektivách filmového zpracování jediné události, ale reflektovali a formulovali také vlastní historickou pozici. Na dalším workshopu měli příležitost tematizovat možnosti zachycení minulosti ve videohře či v komiksu, jiný workshop se zaměřil na kanonické historiografické texty, které v různých obdobích českých moderních dějin vyprávěly příběh o národních dějinách. Účastníci společně analyzovali a interpretovali krátké ukázky tak, aby identifikovali posuny v pojetí příběhu národních dějin v průběhu 19. a 20. století. Součástí dílny se stala také

obecnější debata o tom, jaký narativ národních dějin je nebo by měl být prezentován v současnosti. Vedoucí ostatních workshopů se zaměřili na způsob zachycení historických témat na divadle či v umělecké galerii.

Vliv nových technologií na způsob komunikace žáků a studentů se projevuje i ve schopnostech přijímat a vyhodnocovat nové informace. Nereflektovat tyto proměny ve výuce ztěžuje učitelům volbu efektivnějších metod výuky, a proto letní škola nabízí především prostory k diskusi o těchto změnách a možnostech jejich využití k rozvoji žádaných studijních kompetencí. Mezi nimi jako stěžejní vynikly především schopnost interpretace, reflexe rozličných perspektiv, ze kterých lidé minulost zobrazují nebo ji prožívají, a tedy to, co rozumíme obecně pod schopností historického přemýšlení. Prostory Centra současného umění DOX, kde letní škola proběhla, nabídl ideální příležitost k diskusi také o neformálních způsobech vzdělávání.

Má-li být smyslem historického vzdělávání právě kompetence k tomu, jak číst dějiny a rozumět různým podobám jejich interpretace, nemohli na letní škole chybět zástupci odlišných výrazových forem: jako hosté vystoupili například učitel pracující ve výuce s videohrami Martin Vonášek, herní publicista Bohdan Heblík, filmoví tvůrci (scenárista seriálu *České století* Pavel Kosatík, producentka Kamila Zlatušková) nebo dramaturg Národního divadla Milan Šotek. Rozhovor s ním přinášíme jako ukázkou toho, co bylo na letní škole tematizováno.

Jaká je podle vás role divadla ve vzdělávacím procesu?

V případě Národního divadla bezesporu významná. Nikoliv snad ve smyslu osvícenského pojetí divadla jako výchovné instituce, školy občanských ctností či tribuny myšlenek. Jde spíše o možnost bezprostředního sdílení národní kultury a dialog s ní – souhlasný i polemický. V preambuli statutu Národního divadla stojí, že je nositelem národního kulturního

Workshop Jiřího Raitermana Současné umění a historie

Foto: Eliška Borovková

dědictví a zároveň prostorem pro svobodnou uměleckou tvorbu. Může to znít jako rozpor, ale není. Tradice se dá udržovat jedině tím, že se rozvíjí – ne konzervuje.

Probíhá v tomto směru nějak užší spolupráce mezi školami a divadlem?

Národní divadlo pravidelně nabízí doprovodné programy označované jako ND+. Ty zahrnují celou škálu aktivit od tvůrčích dílen po setkávání s tvůrci. Osobně jsem si oblíbil dramaturgické úvody před představením. Neděje se tak pokaždé, ale alespoň osmkrát do měsíce může divák do divadla zavítat o půl hodiny dříve a dozvědět se něco o širším kontextu dané hry, případně o vzniku inscenace. Nesmí to pochopitelně sklouznout k vysvětlování záměru inscenátorů, ale možnost bezprostředního setkání s diváky považují za velice cennou a pro dramaturga – na rozdíl od herců – do té doby nesamozřejmou.

Čemu zůstáváme hodně dlužni ve srovnání s institucemi našeho typu ve světě, je nabídka tištěných materiálů pro pedagogy. Například

Comédie-Française vydává znamenité příručky pro učitele. V divadle si vedle standardního divadelního programu můžete zakoupit také svého druhu lektorskou knihu – inspirativní nástroj, jak na návštěvu inscenace připravit studenty, případně jakým způsobem zhlédnuté představení reflektovat.

Vztah k národní kultuře se odráží mimo jiné na kvalitě redakčního zpracování takových pomůcek. Ukázkovou je v tomto směru německá edice Reclam. Za pár eur a v paperbacku nabízí precizně textologicky zpracovanou klasiku národní i světovou, k tomu doplňující řadu sekundárních materiálů a řadu interpretací. V tomto směru máme ještě hodně co dohánět, i když si velice cením například projektu České knihovny či Kritické hybridní edice nakladatelství Akropolis. Jakkoliv nechci dělat negativní reklamu, v současnosti nejrozšířenější edice divadelních her na pultech českých knihkupectví je redakčně ošetřena opravdu mizerně. *Strakonický dudák aneb Hody divných žen* – to vydání vlastním. Chybějí tam repliky, doslovy jsou na úrovni Wikipedie.

A to jsou vydání, se kterými potom pracují naši žáci základních škol, středoškoláci i vysokoškoláci – pak máme mít nějaké nároky na jejich diplomové práce.

Jak dnes může Národní divadlo dostát svému zadání, tedy rozvíjet ony národní hodnoty?

Před časem jsem se zúčastnil sympozia národních divadel ve Varšavě. Jistý polský divadelník tam vystoupil s názorem, že v polském Národním divadle, Teatru Narodowém, se mají inscenovat pouze polské hry a hrát a režirovat tam mají pouze Poláci. Tedy nacionalistické pojetí reprezentativního divadelního domu snad ještě vyhocenější než v 19. století. Dnes přece již není potřeba hrát o tom, že vůbec jsme. Spíše by se mělo hrát o tom, jací jsme. Heslo „Národ sobě“ vnímám jako možnost národa něco se o sobě dozvědět. Že to vždy nemusí být jen zjištění radostné, na to není každý divák připraven. Jenže naše poslání není utvrzovat. Tím v žádném případě nechci říct, že hlavní náplň ND je národně demytizační. Naopak, cítím dnes naléhavou potřebu ukázat, že u nás vznikla i taková dramata, která obstojí bez ironického komentáře.

Nezřídka zaznívá názor, že Tyl není Shakespeare, Klicpera není Molière, a proto nemá smysl se jimi v kontextu světové dramatické tvorby zabývat. Možnosti divadla jsou ale naštěstí větší než možnosti literární vědy, respektive způsob nakládání s „napsaným textem“ je diametrálně odlišný. Literární vědec napíše k novému vydání předmluvu či doslov, divadelník svůj pohled na hru vyjevuje skrze vlastní inscenaci.

Není to však pouze záležitost interpretace?

To jistě. Činohra v užším smyslu ostatně bývá nazývána „interpretativním divadlem“ – chápe se textů starých desítky, stovky i tisíce let, jež díky konkrétnímu režijně-scenografickému řešení mohou promlouvat k dnešku. Činohra tedy pracuje s minulostí jaksi samozřejmě, dramatici pak vycházejí z historických látek

Milan Šotek vystudoval obor dramaturgie činoherního divadla na Divadelní fakultě Akademie múzických umění v Praze. Za své studijní a umělecké výsledky získal v roce 2010 Cenu děkana DAMU. V roce 2013 obdržel Cenu Alfréda Radoka za nejlepší původní českou hru (*Plejtváč*). Působil jako dramaturg činohry Moravského divadla Olomouc a dvě sezony jako dramaturg Divadla na Vinohradech. Od roku 2015 je dramaturgem činohry Národního divadla. Zde se podílel na vzniku inscenací *Jako břitva* (Němcová), *Sen čarovné noci*, *Pýcha a předsudek*, *Noční sezóna* a další.

Při workshopu *Zbyhoň!* se Milan Šotek (na fotografii stojící vzadu) zaměřil na práci s historickými tématy v Národním divadle. Provedl účastníky procesem vzniku hry *Zbyhoň!*, kterou v současné době uvádí Nová scéna Národního divadla a která se zabývá českými národními mýty. Foto: Bohumil Melichar

odjakživa. Ta tradice by začínala nejspíše Aischylovými Peršany...

Není ale interpretace klíčovým slovem i pro historika? Myslím, že jedna z možných cest, jak učit dějepis, je představit ho jako soubor různých interpretací téže dějinné události a žáky vést ke gramotnému čtení takových konstruktů, ke schopnosti odlišit propagandu od snahy danou událost pochopit. Stejně jako odlišit exhibici režiséra od schopnosti využít scénického potenciálu předlohy. Pochopit! Další klíčové slovo – pro historika jako pro dramatika.

V případě *Rukopisů* mě velice dráždila otázka morálky Hanky s Lindou, dramaticky nejednoznačná. Lze mít pro ony výtečníky pochopení? Pochopení v případě národa a jazyka tehdy nesamozřejmého? Prý jsme vymyšlený národ. Ano, s některými

prvky není jednoduché se identifikovat. Jak je to s naším slovanstvím? Bojovali jsme na Bílé hoře my, Češi? Na druhou stranu – každý národ se musel vymyslet. Některý dříve, některý později. Němci nejsou druh jako například liška obecná.

V tom tedy spatřujete i edukativní dopad her?

Edukativní dopad her je mi spíše protivný. Dramatik, který si zamane svou hrou diváka „poučit“, popře to, co činí drama dramatem – předvádět děje jednoduše nerozhodnutelné. Inscenace však může určitě posloužit jako východisko k diskuzi v hodinách literatury či dějepisu.

Na Nové scéně například uvádíme autorskou inscenaci *Zbyhoň!*, která pojednává o podvržených *Rukopisech*. Ve školách se toto téma redukuje

na otázku pravosti/nepravosti. Nás však zajímal vlastní étos těchto příběhů. Víme, že jsou to podvrhy, ale jaký chtěl být český národní mýtus? Kdo je to Kruvoj, Věstoň, Vlaslav? Rukopisy mají v zásadě dvě tváře: na jedné straně lyrická poezie, značně frustrační – vyrostla růže, ale záhy povadla, umrzla; něco bylo v rozpuštění, chtělo se rozlétnout, ale bylo to násilně přerušeno. Což je narativ, který pravidelně přebírájí i mnohé reflexe českých dějin. A vedle toho jsou stavěny hrdinské zpěvy o tom, jak Češi slavně zvítězili nad cizáky. O tom všem hrajeme formou scénického eseje. Například zpěv *Beneš Heřmanův* inscenujeme tak, že si jím čeští vojáci dodávají odvahy v řopíku během mobilizace v září 1938. Volají: *Beneš, Beneš upředu jede!* Načež přijede prezident Edvard Beneš a oznámí, že naše pohraničí postoupíme Němcům bez boje.

Rovina historie a fikce se tedy prolínají?

V historické látce, má-li s ní naložit divadlo, a ne třeba odborná monografie, se vždy snažím zahlédnout nějaký symbolický potenciál. Metaforu. Zakonzervovaný mozek Františka Palackého jako metafora konzervativního českého myšlení. Češi si postaví muzeum, a nevejde se do něj velryba. Nebo se před lámáním základního kamene nedokážou shodnout na tom, která hora je ta „nejčeštější“ – jestli Říp, Blaník, nebo Vyšehrad – takže těch základních kamenů musí být ve výsledku asi devatenáct.

A snad ještě jiný příklad – dramatická Lenka Lagronová napsala pro Národní divadlo hru o Boženě Němcové. Jmenovala se *Jako břitva* a uváděla se do minulého roku. Všechny postavy, které se točí okolo Němcové, pojmenovala obecně – Profesor, Nakladatel, Doktor, ačkoliv za nimi tušíme jejich reálné předobrazy. Ponechala jen příjmení Mužák, tedy skutečné jméno manžela Karoliny Světlé. Ve

světě hry však tato postava funguje jako zosobnění „prizmatu mužského světa“. Ve šťastných případech tedy máme tu čest s takovým výběrem faktů, který vede k uměleckému obrazu.

Nehrozí zde nějaké zmatení? Vyprávění příběhu jinak, a tedy „nepravdivě“? Divadlo jako jedna z vyprávěcích forem má sílu vyprávění komponovat jinak než faktograficky a tímto převyprávěním má sílu bourat dosavadní jistoty.

Dramatik by měl správně nastavit základní tón svého díla – například usilují o životopisnou hru, či neusilují. Je to jen hra na onu dobu, či pokus být jí co nejvěrnější. *Dobové tance* Karla Steigerwalda asi nebudeme doporučovat jako zdroj poznání poloviny 19. století, ale spolu se studenty se přesně můžeme leccos dozvědět o mechanismech normalizace. Není nakonec bláhový i historik, který se domnívá, že o dějinných událostech vypovídá „pravdivě“? Na druhou stranu, potřeba vyprávět o věcech nezakreslených v době „fake news“ a různých konspiračních webů zase o něco naléhavější. Zkrátka, nezpochybňovat, že okupace byla okupací. Jenže často se na jedné události neshodneme ani uvnitř vlastní rodiny. Jak to bylo doopravdy, tatínku, maminko, dědečku, babičko? A tatínek, maminka, dědeček, babička vyprávějí každý svůj příběh...

Rozlišení pravdivého a nepravdivého vyprávění podle vás nemá na divadle smysl? Nehrozí pak, že divadlo bude jen jednou z možných forem vyprávění?

Důsledně vzato divadlo o dějích nevypráví, divadlo je přímo předvádí. Jestli něco současnému divadlu hrozí, pak to, že nebude schopné o ničem hrát vážně. Tradice české komedie i komediantského herectví, stejně jako naše záliba v mystifikacích, je věru zásadní. Všimněte si však, že ze současného jeviště téměř nezazní

věta, která by nebyla ironizována. Když neumíme říci vážnou věc také vážně, těžko můžeme k něčemu vážně přistoupit, něco vážně brát.

Historická budova Národního divadla je přímo nabitá obsahem, který se týká naší historické paměti. Je dobře známo, kolik národních ponížení bylo „inscenováno“ právě v ní, ať už se jednalo o slib věrnosti Říši či o podpis Anticharty. Před časem se mě jeden turista na piazzettě Národního divadla, dnes náměstí Václava Havla, ptal, kde je ono Národní divadlo. Ukázal jsem na budovu, u které jsme stáli. Nevěřil. Ta budova vypadá, že v ní buď musí sídlit prezident, nebo že tam jsou uloženy korunovační klenoty. Považte, že hned první věta Palackého *Dějin národu českého* zní: *Historické divadlo národu našeho, země česká, prostírá se...* a následuje geografický popis. Ale to těsné spojení „historie“, „divadla“ a „národa“ nám tu muž, který české dějiny „vymyslel“, zanechal.

Letos v květnu jsme si připomněli 150 let od položení základního kamene Národního divadla, na který poklepal právě Palacký. Když jsem byl na onom již zmiňovaném polském sympoziu, slavil tamní Teatr Narodowy právě 250 let své existence. Co z toho plyne? Než se ke své reprezentativní budově přes tu Prozatímní dobrali Češi, byla idea národních divadel zhruba 100 let přežitá. Na repertoár se už ani tehdy nedalo odpovědět po „osvícensku“. Čili otázka „jak a o čem hrát?“ byla v případě pražského Národního divadla problematická od samého počátku. Po sto letech české státnosti a po třiceti letech od revoluce se mi ale zdá, že se nabízejí odpovědi stále naléhavější. Odpovědi, které nebudou korespondovat s názorem vlastenčickým a národoveckým. Řeknu to napřímo: v Národním divadle by se dnes mělo hrát tak, aby s tím nebyl spokojen Institut Václava Klause.

Lenka Hanovská

Antisemitismus v komunistickém Československu

Školy získaly snadno přístupnou vzdělávací pomůcku z dílny ÚSTR

Po hrůzách holocaustu se stalo z antisemitismu tabu. Platilo to zvláště v Evropě, a to i v komunistických diktaturách. Různě motivované averze vůči Židům ale přetrvávaly. Proto se začalo mluvit o antisionismu.

Vývoj antisemitismu v poválečném Československu lze rozdělit do tří období. Pro každé je specifický důraz na jiný druh obvinění proti Židům a specifické užívání pojmu „antisionismus“. Všem je společné, že vycházejí z oficiální marxisticko-leninské ideologie, která upírala Židům svobodu náboženského vyznání i národnost a vykládala sionismus

jako konkurenční ideologii, kterou vynalezli imperialisté, aby zabránili šíření marxismu-leninismu mezi židovskou populaci. Druhým hlavním rysem byl ohled na mocenské zájmy SSSR. Nejen o tom pojednává nový webový projekt, který vznikl v rámci činnosti Oddělení vzdělávání ÚSTR. Vedoucím autorského týmu je historik a didaktik Jaroslav Pinkas.

Vzdělávací aplikace mapuje proměny antisemitismu v průběhu několika desetiletí. Žáci pracují s karikaturami, politickými projevy, ukázkami z dobové publicistiky, ale i s různými definicemi antisemitismu. Všechny materiály jsou opatřeny historickým komentářem a metodickými poznámkami, které usnadňují jejich využití

ve vyučování. Internetová antologie pramenů pro výuku má upozornit na fakt, že téma antisemitismu nezmi-zelo s koncem druhé světové války, naopak představovalo jakýsi spodní proud nejen komunistické propagandy. Antologie je flexibilní, učitelé ji mohou využít jako celek v rámci seminářů nebo v rozpětí několika výukových hodin pracovat jen s konkrétními metodikami. Každý z více než padesátky učebních materiálů může i samostatně zpestřit hodiny dějepisu, mediální i občanské výchovy či základů společenských věd. Nabízené materiály poslouží také jako pomůcka k práci s tématem blízkovýchodního konfliktu z československé perspektivy. Adam Šůra

Připomínka výročí podpisu mnichovské dohody v roce 1938

Nasazení německých policejních složek při rozbití Československa v roce 1938 a 1939 bylo prologem k operacím druhé světové války. K obsazení odstoupeného území byl primárně určen Wehrmacht, spolu s ním zde ale působily i jednotky SS nebo pořádkové a bezpečnostní policie (Gestapo, Kripo), které prováděly represe vůči „nepřátelům Říše“ také z řad sudetoněmeckého obyvatelstva. Příslušníci SS a policie, kteří získali první zahraniční zkušenosti právě v operacích proti Československu, se během války podíleli na nejbrutálnějších zločinech v Polsku, na Balkáně a na okupovaných územích tehdejšího Sovětského svazu.

To připomněly rozsáhlé výstavní panely umístěné na prostranství před Národní technickou knihovnou v pražských Dejvicích. Návštěvníci se jejich prostřednictvím mohli v základních rysech seznámit s komplikovanou strukturou nacistických policejních a bezpečnostních složek a dozvědět se, proč tyto složky získaly větší moc v okupovaných státech než v samotných německých zemích. Panely

představily i vybrané velitele, z nichž mnozí patřili k mladým akademikům, většinou právníkům. *Vzhledem k jejich zápalu, ideologickému purismu a nezřízenému kariérismu bývají označováni za „generaci neúprosných*, psalo se na jednom z panelů. Pozornosti se samozřejmě dostalo i obětem teroru, který

nejen tyto muži v českých zemích a dalších okupovaných státech rozpoutali.

Výstava věnovaná událostem v čs. pohraničí na podzim 1938 je plánovaná jako putovní a uzavírá cyklus venkovních prezentací, kterými ÚSTR připomíná letošní „osmičková výročí“.

Adam Šůra/Foto: ÚSTR

Generál Knorr spočinul v domovských Ivančicích

Generálmajor ve výslužbě Miloš Knorr (1918–2008) patřil mezi československé válečné hrdiny a významné příslušníky druhého a třetího odboje. Zemřel v New Yorku, v zemi, kam byl v 50. letech nucen odejít jako nepřítel tehdejšího československého režimu. Dne 20. září letošního roku, u příležitosti nedožitých stých narozenin, se Miloš Knorr vrátil alespoň symbolicky domů. Jeho ostatky byly převezeny do Ivančic a uloženy do čestného hrobu. Ceremonie se zúčastnil mimo jiné ředitel ÚSTR Zdeněk Hazdra.

Přestože se Miloš Knorr narodil ve Slezské Ostravě, byly právě Ivančice jeho skutečným rodným městem – rodina se sem přestěhovala krátce po skončení Velké války. Po absolvování ivančického gymnázia se Knorr rozhodl pro vojenskou dráhu, vystudoval vojenskou akademii a stal se důstojníkem. Po nacistické okupaci byl krátce internován a poté uprchl do zahraničí, kde se zapojil do britské armády jako zpravodajský důstojník. Posléze se účastnil vylovení

v Normandii a poté bojů ve Francii, Belgii nebo Holandsku. Po skončení války se vrátil do Československa, avšak po převratu v únoru 1948 byl nucen z republiky, která začala válečné hrdiny působící na Západě pronásledovat, odejít.

V roce 1951 nastala v životě Miloše Knorra velká změna. Byl převelen do Německa ke skupině generála Františka Moravce. Skončila tak jedna etapa jeho působení v amerických službách. Jestliže do této doby bylo jeho hlavní starostí pomáhat uprchlíkům a zpravodajské aktivity tvořily jen jednu, a to ještě celkem nevýznamnou složku jeho činnosti, po příchodu k Moravcovi se náplň jeho práce radikálně proměnila a Knorr se stal aktivním účastníkem československého protikomunistického odboje, napsal historik Libor Svoboda v článku Život a dílo Miloše Knorra (*Paměť a dějiny* č. 3/2008). Odbojovou a zpravodajskou činnost Knorr ukončil v roce 1955, kdy odešel do USA. Tady založil rodinu a vybudoval úspěšnou manažerskou kariéru. Do Česka se po roce 1989 pravidelně a rád vracel.

Rozhovor s generálem Knorrem natočili v roce 2008 badatelé z ÚSTR v rámci projektu *Paměť a dějiny totalitních režimů* a je uložen na internetových stránkách ÚSTR.

Jakub Bachtík/Repro: ÚSTR

Výstava a web představují fotbal v undergroundu

Na květnovém veletrhu Svět knihy na pražském Výstavišti Holešovice uvedl ÚSTR výstavu s názvem *Fotbal v undergroundu*. Netradiční pohled na undergroundové dění se v ní spojil s netradičním zpracováním – výstavu pojatou v odlehčeném komiksovém stylu doplňuje web a herní aplikace.

Fotbalové hřiště, zápasy o míč a útoky na bránu nepatří mezi atributy, které si lidé běžně spojují s fenoménem undergroundu. Fotbal přitom v životě nezávislé kultury 70. let sehrál poměrně důležitou roli. Po koncertě v Rudolfově, který v březnu roku 1974 Veřejná bezpečnost rozehnala ještě před začátkem celé akce, bylo zřejmé, že je třeba pro undergroundovou komunitu najít jinou podobu společných setkání.

Řešením se stala právě kopaná. Fotbalové zápasy se mohly odehrát takřka kdekoli a Veřejná bezpečnost je jako nevinnou sportovní zábavu zpočátku nesledovala tak pečlivě jako undergroundové aktivity kulturního rázu.

Projekt *Fotbal v undergroundu* tyto peripetie přibližuje přístupnou formou, určenou zejména laikům, především mladším uživatelům. Stručný text se omezuje na uvedení základních souvislostí a vzpomínek pamětníků, důraz je kladen zejména na obraz. Autor výstavy František Stárek Čuňas spojil síly s výtvarníky Janem Bažantem a Borisem Jedínkem, kteří téma ilustrovali řadou s nadsázkou pojatých komiksových výjevů a vtiskli celému projektu svěrázný výtvarný styl.

Protože knižní veletrh probíhal pouhé čtyři dny (10.–13. května 2018), neomezil se projekt jen na výstavu před Průmyslovým palácem, ale pokračuje webovou aplikací na stránce fotbalvundergroundu.cz, která interaktivním způsobem prezentuje obsah výstavy doplněný o řadu dalších materiálů, kreseb a především dobových fotografií. Kromě toho vznikla také mobilní aplikace, která téma zpřístupňuje ve formě jednoduché hry.

Jakub Bachtík/Repro: ÚSTR